

Stilistika ulične poezije

Jernej Kusterle

Cesta maršala Tita 71, 4270 Jesenice
jernej.kusterle@gmail.com

Članek obravnava izbor stilističnih sredstev, ki so skupna ulični¹ in tradicionalni² poeziji, ter tista, ki so lastna samo ulični poeziji. Skozi primerjalno obravnavo sledimo najbolj tipičnim elementom ulične poezije, kot je denimo »flow«,³ tj. glasovni artikulacijsko povezani ritem, ki se zaradi svoje »on-beat«⁴ tehnike večkrat približa metrumu.

Ključne besede: ulična poezija / rap / stilistična sredstva / rima / ritem / besedne igre

Razmerje med ulično in tradicionalno poezijo

Ritem je svojevrstna povezava z glasbo in to povezavo ulična poezija tesno ohranja s »flowom« (ang. tók, tekočnost, valovanje). S tega stališča je ulična poezija veliko bolj podobna tradicionalni poeziji kot sodobna poezija, pri čemer imam v mislih idealni primer besedila ulične poezije.

Flow nastane z učinkovito strukturo. Struktura sama po sebi še ne ustvarja kvalitete. Kadar je flow dosežen, se to zgodi zaradi prisotnosti strukture, ki ustvarja okolje, v katerem se lahko pesnik tekoče premika. Povedano drugače: vse podobe, rime in ideje, ki sestavljajo telo pesmi, se morajo združiti v celoto, ki se mora gibati tekoče od začetka do konca. To tekoče gibanje – včasih hitro, drugič počasno – imenujemo flow. (Pate 115)

Še bolj očiten ritem pri interpretaciji ulične poezije se kaže poslušalcu v glasbeni podlagi, imenovani »beat«. Ta je sestavljen iz bobna in melodičnih instrumentov. Če podlaga v glavnem temelji na bobnih in »scratchih« (ang. praskanje; gre za tehniko oziroma način ravnanja z vinilno ploščo, ki leži pod iglo na gramofonu), ostali instrumenti, ki so redki, služijo le za spremljavo. Če je njihov zvok pristen, računalniško neobdelan, govorimo o t. i. »old school« (ang. stara šola) rapu. Če pa so v glasbeni podlagi bobni le v ozadju, zvok posnetka pa je močno računalniško predelan, govorimo o »new school« (ang. nova šola) rapu.

Za večino poslušalcev rap glasbe, tudi za tiste, ki popolnoma razumejo besedila, ritem presega pomen. Celotno feministke pridejo včasih na plesišče v času, ko se jim zdi, da slišijo primeren ritem, ne glede na to, kaj interpret v besedilu pove. (Bradley 4) Eden izmed komikov je za preizkus sestavil

»stand-up točko«, s katero dokazuje, da ženskam ni važno besedilo, ampak ritem, saj je že večkrat videl ženske, ki so vse bolj goreče plesale takrat, ko je bilo besedilo najbolj vulgarno. Komik trdi, da če ženski v takem trenutku omeniš, da je pesem ogabna in žaljiva za ženske, ti bo vsaka odgovorila, da tako ali tako ne govori o njej. (Rock)

Rima ali polni zvočni stik

Rima ali polni zvočni stik je »zvočno ujemanje zadnjih, vendar tudi vmesnih besed v verzu – od zadnjega poudarjenega vokala naprej.« (Kmecl 85) Boris A. Novak dodaja, da je »[r]ima [je] spomin jezika.« (*Oblike* 94) Zanimanje za rimo skozi zgodovinska literarna obdobja se da prikazati s sinusno krivuljo, kjer se z rimami trenutno nahajamo na dnu, saj se jih pesniki otepajo in tudi kritiki nerimana besedila cenijo veliko bolj kakor rimana.

Rima v tradicionalni poeziji

Ko znotraj literarne teorije govorimo o rimah, jih lahko obravnavamo v okviru različnih tipologij, omenili bomo dve. Prva tipologija se osredotoča na število ujemajočih se končnih zlogov. Na ta način dobimo: moško ali krepko (enozložna; ujemanje poudarjenih končnih zlogov), žensko ali šibko (dvozložna; ujemanje poudarjenih in nepoudarjenih končnih zlogov) in tekočo (trizložna; ujemanje zadnjega poudarjenega in dveh zadnjih nepoudarjenih zlogov) rimo. Druga tipologija temelji na načinih ponavljanja. Tako poznamo: zaporedno⁵ (a-a-a-x), prestopno⁶ (a-b-a-b-c-d-c-d) in oklepajočo (a-b-b-a) rimo.

Rima v ulični poeziji

V slovenski ulični poeziji se pod izrazom rima pojmuje polni zvočni stik, redkeje asonanca.⁷ Rime se vrednoti glede na težavnostno stopnjo, ki pa je relativna. Obstajajo namreč kriteriji, po katerih se rime vrednoti. Tako so npr. glagolske rime,⁸ prav tako pa tudi nekatere samostalniške, ki se končajo na -ijo/a/e in vokal »i«, manj vredne kot npr. rima: pisava – kurjava. Problematike z glagolskimi rimami se dotakne tudi rapper Mirko Vorkapič: »In kaj je smotr tega? / Da ne rimam enostavno tku, da glagole spregam. Posluš kolega.« (4) Tukaj avtor govori o »težavnostni« stopnji rimanja, ki na nek način etiketira verzni sklop z manj- in večvrednostno

sodbo. Po teh kriterijih je rima asimilirati – konstruirati manj vredna kot rima volk – molk, čeprav gre pri prvem primeru za opazno večjo kompleksnost izrazov, saj sta v rimi uporabljeni tujki, rima pa je tekoča (trizložna). Zanimivo je, da se med rapperji namesto terminov moška, ženska, tekoča rima uporabljajo izrazi enojna, dvojna, trojna rima, vendar je njihov pomen enak.

Multiji (angl. Multies/Multis; večkratne rime)

Pri multi rimi gre za nizanje notranjih rim ali za preplet pogostih notranjih rim z zunanjimi zaporednimi rimami. Uporabljene so vsaj tri rime, ki se pojavijo v enem ali več zaporednih verzih, na primer: »Včeraj sm mornar, scal v pisoar za dnar, / tastar moj nima par za kar,⁹ mtki spizdu čuka, fak sm car.«¹⁰ ali pa »To je ta sarkazm, k vs z obrazm porazm golazn.« Multi rima je tudi oznaka za vsaj dva para rim, ki si zaporedoma sledita, kar se lahko zgodi v istem verzu ali v dveh različnih verzih, na primer zelena dolina / zaposlena družina.

V ulični poeziji poznamo t. i. običajno rimo (ang. normal rhyme): smrt / obrt; večkratno (multi) rimo: vesela smrt / uvela obrt; in daljšo večkratno (multi) rimo: lovi vesela smrt / slovi uvela obrt. Tudi znotraj multijev prihaja do nadaljnje delitve, in sicer poznamo večkratno rimo na horizontalni osi, ki jo lahko imenujemo tudi notranja zaporedna ali geminacijska rima (xxxxaaxxxx), na vertikalni osi, imenujemo jo zunanja zaporedna rima, ki je lahko zunanja začetna zaporedna ali anaforična rima (aaxxxx / aaxxxx) ali zunanja končna zaporedna ali epiforična rima (xxxxaa / xxxxaa), ter na diagonalni osi, imenovana anadiplozična (xxxxaa / aaxxxx) ali epanalepsična¹¹ (aaxxxx / xxxxaa) rima. Poznamo pa tudi poseben tip multi (večkratne rime), ki ga imenujemo sekvenčna multi rima¹² (xxaxaxxa / xxxaxxax). Kljub temu, da so večkratne rime zelo cenjene pri slovenskih avtorjih ulične poezije, predvsem v t. i. »battlih« (ang. besednih spopadih), pa kaj hitro prestopijo mejo estetskega v besedilu. V tem pogledu je ulična poezija krenila v drugo skrajnost kot sodobna poezija, ki se trudi rime izkoreniniti.

Tipologija rime v ulični poeziji

Predstavil bom shematični tipološki prikaz rime v ulični poeziji.

Rima:

– običajna;	– enojna (moška);
– multi (večkratna);	– dvojna (ženska);
– podaljšana multi (večkratna).	– trojna (tekoča).

Metafora ali prenos

Gre za »preneseni, pred drugačeni, nenavadni pomen kakšne besede; pogostna tudi v pogovornem jeziku, čeprav se je večkrat niti ne zavedamo več (noga pri stolu ipd.), rada kot ponazoritev abstraktnih pojmov (lisjak = zvit človek). Po antični poetiki naj bi nastala iz skrajšane primere. V knjiž. ena najpogostnejših jezikovnih (vendar tudi siceršnjih, npr. snovnih) prvin, saj omogoča številnost t. i. sopomenov (konotacij, informacij) in s tem možnost žive predstave bralcu.« (Kmecl 117)

Tradicionalna poezija se osredotoča na močne, večpomenske metafore, ki imajo svojo pomensko navezavo npr. v antičnem in slovanskem svetu ter njuni mitologiji (»Obdajale so utrjene jih skale, / ko nekdanj Orfejevih strun glasóve, / ki so jim ljudstva Trácije surove / krog Hema, Ródope bilé se vdale.« (Prešeren 76) in »Vihárjev jeznih mrzle domačije / bile pokraj ne naše so, kar, Samo, / tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jamo, / pozabljeno od vnukov, veter brije. // Oblóžile očetov razprtíje / s Pipínovim so jarmom sužnjo ramo; / od tod samo krvavi punt poznamo, / boj Vítovca in ropanje Turčíje.« (Prešeren 77)), dekadentnih občutjih (»Vzduh opójen, težák; bledih lučij svit / Na obrázih mrjè osinélih; / V teh pogledih pijanih utrujena strast, / Poželenje na ustnicah velih.« (Cankar 52)) ter v naravi (»Pomladanska slutnja / k nam v deželo gre, / zdravo, Bog in sonce, / gora in poljé! // O vas vedo ptice, / lahno žvrgole, / noči vedo tople, / sini domrak ve. // O vas vedo bilke, / v log devica spè, / tam za logom, v polju / vsa ko mak cvetè!« (Murn 43)). V sodobni slovenski poeziji se avtorji radi odmikajo od »klasičnih« metafor preteklega obdobja, osredotočajo se na tiste, ki so znanilke sedanje dobe in njenih znanstvenih pridobitev. Dejstvo je, da nekateri avtorji pri tvorbi metafor uporabijo zapleten ključ šifriranja pomenov, tako da nam pomenska plat ostaja neznanka. V okviru t. i. nonsense poezije se oblikujejo metafore, ki so nelogične in temeljijo na kontradiktornosti podanih enot.¹³

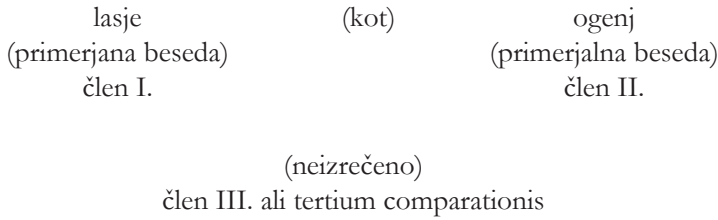
Ulična poezija uporablja metafore, ki jih ciljna publika zlahka razume. Taka je recimo metafora: »[D]obr okus dobil je noge pa spizdu, / na stageu te je še lastn mikrofon izžvižgu.« (Locky, *Komedija*). Razlaga metafore: če se interpret na odru z mikrofonom preveč približa zvočnikom, pride do motenj signala med mikrofonom in zvočniki, zato se v zvok, ki prihaja iz zvočnikov, vrine glasen pisk. Ko publiki nekdo ni všeč, ga skušajo osramotiti in pregnati z odra tako, da žvižgajo. Na ta način se pojavi povezava med mikrofonom in izžvižganjem interpreta. Ta naj bi bil tako zanič, da ga je izžvižgal lastni mikrofon, torej nekaj neživega, kar je še toliko huje, kot če bi to storili ljudje. V tem primeru gre za poosebitev, ki je poleg pretiravanja najpogosteje rabljena figura v ulični poeziji. Tako metaforo bi razumeli tudi tisti, ki jim rap ni blizu. Vendar so v uporabi tudi take, ki so bolj hermetične.

Primeri ali komparacija

»Za primeri ali prispodob¹⁴ je predvsem važno, da imamo pred seboj dva predmeta, dva pojavi itd., ki ju postavimo nasproti, primerjamo in nato vežemo po elementu, ki je lasten obema.« (Ocvirk 105) Namesto verzne prikaza lahko postavimo abstraktnejšo formulacijo » x_1 kot/kakor x_2 «. »Prvi del ali člen v takem stavku so grški poetiki poimenovali z izrazom *apodosis* /.../ tj. naznanilo, pojasnilo, drugi del pa *protasis* /.../ naprej postavljeni, spredaj postavljeni ali po naše sprednji nastavek. To pa je treba pravilno razumeti, saj je iz vsebine obeh grških besed razvidno, da je stal drugi del stavka, kakršen je naš, pred našim prvim.« (Ocvirk 105–106) Zgornjo formulacijo tako preoblikujemo v »kakor x_2 , tako x_1 «. »Tako smo prišli do oblike, v kateri je vsak člen zase stavek. Če si ju natančneje ogledamo, vidimo element, ki ju veže. Ta element ali člen so latinski poetiki imenovali tretji člen (*tertium comparationis*). V njem je tista prvina ali lastnost, ki tvori osnovo podobnosti in s tem podlago primerjave.« (Ocvirk 106)

Za jasnejši prikaz zgoraj zapisane definicije bom vzel verz *Tvoji lasje so kot ogenj*, ki ga bom za potrebo obravnave primere skrajšal na *lasje kot ogenj*. Tukaj se lasje primerja z ognjem. Kaj je tista povezava, ki povezuje lasje in ogenj? Ugotovimo, da so to rdeča barva, ognjenost, lepota, skrivnostnost, neukrotljivost itd. Ta skupni pomen, ki v sami primeri ni izražen, imenujemo »tretje v primeri«, ali kot navaja Ocvirk, tretji člen.

Če teorijo ponazorimo še grafično, dobimo naslednjo shemo:¹⁵

k o t o g e n j s o l a s j e
p r o t a s i s a p o d o s i s

V ulični poeziji je primera ali komparacija bolj znana pod izrazom »similes« (ang. simile; pesniška primera). Če je pri tradicionalni poeziji uporaba primere namenjena, podobno kot uporaba metafor, kompleksnejšim pomenskim shemam, je pri ulični poeziji drugače. Temeljna razlika med tradicionalno in ulično primero je v motivnih območjih, iz katerih pesniki zajemajo primerjane in primerjalne besede. Ulični pesniki izhajajo iz sveta, ki jim je izkustveno blizu, zato njihove primere po navadi niso kompleksne in večpomenske, ampak enostavne.¹⁶ Navedel bom dva primera, za katera je značilna pomenska enostavnost:

driblam z jezikom kt basketarji z žogo

Pomen: Avtor je tako spreten z jezikom, kot so košarkarji spretni z žogo.

moj punch line je kot potres, jst sm hardcore beat, ti si jazž

Pomen: Avtorjev verz je močna sila, nasprotnik je šibkejši, nežnejši, kar pokaže z dvema tipoma glasbe: agresivnim »hardcore« ritmom in razmišljujočim »jazzom«.

Besedna igra

Besedne igre so pogoste v otroških izštevankah, pesmih in ugankah. Ulična poezija uporablja za besedno igro polcitatni angleški izraz »word-play« (besedne igre). Tako igranje z besedami ima v ulični poeziji precej visoko vrednost, kar je v nasprotju z elementom enostavnosti, ki je nekoč predstavljal bistvo te zvrsti. Zlatan Čordić – Zlatko v enem izmed komadov zapiše:

»Princ Fužinc, nou ime featuring,
 salut gre za Gorico, ostajam future King.
 Sliš tale sladk smeh?
 Tipi dobijo po pički, pičke po zobeh.
 /.../
 Oblačjo te sti-li-sti,
 odkar sm pršu not v igro, mam stil isti.« (v Alen)

Avtor se poigra z glasovnimi (featuring/future King) in oblikoslovnimi (sti-li-sti/stil isti) podobnostmi besed, tretji primer v zgornjih verzih pa je frazeološki ((kdo) dobiti po pički (od koga); (kdo) dobiti po zobeh (od koga)). V prvih dveh verzih uporabi besedno igro iz angleškega samostalnika in besedne zveze (featuring in future King). Samostalnik »featuring« (ang. feature; glavni v programu) se v rapu uporablja v pomenu sodelovanja enega avtorja z drugim (prim. Zlatko featuring [skrajšano feat.] BMD), King (ang. kralj) je umetniško ime goriškega raperja, »future« (ang. prid. prihodnji). V četrtem verzu se pojavita kar dva frazema, ki sta sicer značilna za pogovorni jezik. To sta: »(kdo) dobiti po pički (od koga)« in »(kdo) dobiti po zobeh (od koga)«. Frazema sta sopomenska, njun pomen v SSKJ ni zapisan, pomenita pa: doživeti nekaj neprijetnega (imata negativno konotacijo). Uporabljen je tudi leksem »pičke«, za katerega je v SSKJ napisano, da slabšalno označuje osebe ženskega spola, včasih tudi moške, ki se jim pripiše lastnosti teh slabšalno označenih žensk. V zadnjih dveh verzih opazimo mojstrsko izpeljano besedno igro, kjer samostalnik »stilisti«, razpade na dva dela, in sicer na samostalnik »stil« in pridevniški zaimek »isti«. Gre za popolnoma enak nabor črk, vmes je presledek v besedni zvezi tisti, ki ločuje pomenska sklopa obeh struktur.

Ritem

Pri ulični poeziji ne moremo govoriti o metrumu, kot ga poznamo v tradicionalni poeziji.¹⁷ Ker je ta tip poezije vezan na glasbeno spremljavo, sledi njenemu ritmu. Na podlagi tega se razvije »flow«. To je govorjeni ritem, ki za doseganje svojega cilja uporablja rimo. Nekaterim raperjem predstavlja »flow« višjo stopnjo ulične poezije, saj mora biti, v nasprotju z ritmom napisane pesmi, med interpretacijo natančno ujet z glasbeno podlago. Ritem besedila mora sovpadati z osnovnim ritmom glasbe, »beatom«. Če se izvajalcu posreči ustvariti popolni stik, ima poslušalec občutek, da so »beat«, glas in besedilo zlit v celoto in temu pravimo »flow«. Govorimo lahko o dveh načinih »flowa«, in sicer monotonem ter dinamičnem. Če

je besedilo v celoti izgovorjeno na isti način, torej z realiziranimi ikti, ne prihaja do sprememb v zvočni podobi besedila, zato temu tipu pravimo »monotoni flow«, ki se zelo približa tistemu, čemur v poeziji pravimo metrum, torej določen in urejen ritem. Ker pa se na različnih mestih še vedno pojavljajo odstopanja, ne moremo govoriti o metrumu kot takem. Pri »dinamičnem flowu« pa prihaja znotraj govorjenih besedil do variiranja z glasom, to je nenehnega spreminjanja poudarkov, ritma, registra, tona, kar pomeni zanimivo interpretacijo ulične poezije.

Ritem se znotraj ulične poezije razcepi na dva tipa, in sicer pod- in nad-ritem. Podritem je tisti, ki primarno obstaja znotraj glasbene spremljave, medtem ko je nadritem pravzaprav glasovni ritem. Pomembnost ločevanja teh dveh tipov se pokaže, ko želimo definirati »flow«. Pri tem sekundarnem ritmu igra glasbena spremljava stransko vlogo, še posebej, ko je tvorčev »flow« off-beat¹⁸ (ang. iz ritma, neritmičen), in »flow« ustvarja novo ritmično razsežnost znotraj polja naglašanih (poudarjenih) in nenaglašanih (nepoudarjenih) enot. V tem primeru podritem in nadritem sicer soobstajata, a se hkrati razvijata neodvisno eden od drugega. Na ta način lahko v okviru nadritma govorimo o nesistemskih anomalijah (odstopanjih),¹⁹ zaradi katerih se monotoni »flow« spremeni v dinamični.

Refren ali pripev

Kot refren se lahko pojavijo: ena sama beseda, besedna zveza, pol verza (prim. francoska krožna pesemska oblika rondo), verz (prim. mala balada, glosa), distih (prim. francoski krožni pesemski obliki rondel in triolet) ali pa cela kitica. Zadnja je najbolj pogost pojav pri poeziji, ki je vezana na glasbeno spremljavo.

Če je refren ena sama beseda, potem se ta skozi pesem ponavlja. Sem ne sodijo vezniki, členki, predlogi, ampak polnopomenske besede. Če je refren besedna zveza, to pomeni, da se besedi, ki sestavljata besedno zvezo, ponavljata v svoji izvorni podobi. Pri ponavljajočem se verzu ne moremo govoriti le o refrenu nasploh, ampak o posebnem tipu refrena, in sicer o t. i. »vrivnem refrenu«, ko se verz, v neskladju z mislimi, vriva med sicer tekočo miselno podobo.

Če kot refren nastopa distih, pomeni, da se bosta skozi pesem ponavljala dva verza, kar dejansko podvoji implikacijo razpoloženja na bralca. Če distih ne služi zgolj kot običajen refren, temveč nastopa kot refren in kot okvir pesmi, takemu tipu refrena rečemo »okvirni-notranji refren«. Kitica, neredko je to kvartina, v vlogi refrena v bralcu stopnjuje intenzivnost občutij.

V glasbi je refren pogosto uporabljena oblika, katere prvotni namen je bil poudariti določene ideje, misli, čustva. Zato je bil refren praviloma tisti del, ki je nosil strnjeno in jasno sporočilo celotne pesmi. Skozi pesem se refren večkrat ponovi, zato si poslušalec ta del lažje zapomni. Vsakič, ko se refren pojavi, nosi drugačno sporočilnost, drugače vpliva na naslovnika. To povzročijo besedilno okolje in učinek govornih organov (ton, register, glasnost itd.). Refren je torej določen z lastno vsebino in s kontekstom, v katerega je postavljen. Današnja glasbena industrija ni več zadovoljna s temeljno definicijo refrena, ampak ga spreminja v komercialni zapolnjevalec vrzeli. V tem primeru mora biti refren le zelo speven, melodičen, da bo imel na poslušalce učinek »nujnega reposlušanja«.²⁰ Njegova povzema funkcija je praktično izničena, saj ni več pomembno »kaj povem, temveč kako povem«. Raper Ghet je v enem izmed svojih komadov povsem nevede postavil definicijo »sodobnega« refrena, in sicer pravi: »Vam že grem na živce mal, ker sam / en part u komad dam. You dumb fuck! / (Kdaj bo refren?) Fuck refren! / ker ga komi čakaš in zato nič ne čuješ, / ka povem pred tem.« (1)

Mašila

Mašila so lahko samostalniki (draga), zaimki (tja), vezniki (in), členki (seveda) itd. To so sredstva, ki niso odvisna od pomena, temveč od mesta v nekem besedilu. V pesmih imajo vlogo ritmičnega zapolnila. Pojavljajo se tudi v ulični poeziji, kjer imajo oznako »filer« (ang. fill in: mašilo; to feel: čutiti). To besedo je mogoče razumeti na dva načina, saj imata angleška izraza, »fill in« in »to feel«, iz katerih bi lahko nastal leksem »filer«, podobno akustično podobo [fil (in)] in [(to) fi:], ki jo raperji pri nas večinoma izgovorijo površno [fil].

Če pomen besede »filer« povežemo z angleškim glagolom »fill in«, kar pomeni »vstaviti«, gre za zapolnjevalca vrzeli, mašilo. Kot mašilo se uporablja za doseganje »flowa« ali kot element za doseganje rime, ki izzveni zunaj konteksta. Oba tipa »filerja« sta umetna in nenaravna. Če med rapanjem v besedilu zmanjkata zlog ali dva, ju izvajalec nadomesti z medmetom v vlogi filerja. Lahko je torej beseda, ki nima nič skupnega z besedilom. Namen je obdržati ritem oziroma »flow«.

Primer:

Mel sm bereto nabito, yo, spodi v hlačah;
ti neki pogumn – haha – smrt za mamojebača.

V tem primeru najdemo dva filerja: »yo« in »haha«. Pojavita se kot ritmična elementa, nimata pa posebnega pomena, ki bi se povezoval

z ostalim besedilom. Druga možnost uporabe filerja je, ko ga avtor besedila uporabi za kreacijo rime. Ker ni v kontekstu, deluje prisiljeno.

Primer:

Mesto je v oblakih, stavbe kadijo k turki,
pesmi berem raperjem, znajdu sm se not v burki.
Nor sm, da ostajam, sred dvorišča spominov,
k v dnevih, k so bli, večkat usodo sm preklinjov.
Na balkonu pijem kavo, mam free abonma,
sosed ženo pretepa, hčerka pa naokol se kurbá.
V bloku ni sreče, vsak je zase pojav,
mt si bluzo z lukno sleče, mačka dahne: »mijav«.
Lačn jedu bi kruh, sam do kosti sm suh,
duša ranjena rojeva smrad mi izpod pazduh.
Votle oči steklene nosm na koncu prstov,
vest in lepe misli v tej bedi do krvi sm zbrcov.
Pravjo, da me vidjo, kako propadam,
padam čez klife veselja, v jezi not razpadam.
Klošar pros, da bi za flašo vina mu dou,
kdo bo mene poznou, k bom prosu za pomoč – yo!

V primeru najdemo filerje prvega (znajdu sm se »not« v burki; hčerka »pa« naokol se kurbá; vest in lepe misli v »tej« bedi; v jezi »not« razpadam) in drugega tipa (V bloku ni sreče, vsak je zase »pojav«, / mt si bluzo z lukno sleče, mačka dahne: »mijav«.; da bi za flašo vina mu »dou« /.../ k bom prosu za pomoč – »yok«).

Če besedo »filer« izpeljemo iz glagola »to feel« (čutiti), pomeni emocionalni učinek. Ni dovolj, da je dobro le besedilo, biti mora tudi dobro interpretirano. Pomembni sta tako vsebina kot tudi izvedba. Filerji so največkrat dobro in premišljeno izvedeni »punchi«, ki v poslušalcu prebudijo emocionalno reakcijo. Ta je lahko pozitivna (smeh) ali negativna (jeza, ogorčenje itd.). Ali je filer pozitiven ali negativen, je stvar subjektivne presoje, zato ni nujno, da bo ista fraza/»punch« dvema poslušalcema pomenil/-a isto vrsto in enako intenzivnost čustvenega odziva.

Punchi (angl. Punch Lines; udarci, verzi kot udarci s pestjo)

Metaforično bi »punch« lahko prevedli kot »besedna bodica«. To so žaljivke in so sestavni element raperskega besednega dvoboja oziroma »battla«. Pomembno je, da dvobojevalec drugega čim bolj užali oziroma

osramoti. »Punch« (ang. udarec) mora biti močna fraza v besedilu, ki je prodorna in vpliva na publiko. »Punch Line« (ang. verz kot udarec) zasmehuje nasprotnika, vključuje zanimivo, domiselno metaforo, primero, kreativno besedno igro, ali karkoli drugega, kar povzroči učinek na nasprotnika in publiko.

Primeri:

»Ne ga srat, ti nisi s pičko hodu, ti si s pičko shodu / in edina, k`si jo držu, je bla tista ob porôdu. / ... / [E]dini dan v letu, k maš ti jajca, je za Veliko noč.« (Dr. Linguist),

»[K]er pač si med visoko družbo sam po višini, / edin aplavz ti dožviš, k sam seb ploskaš v votlini.« (Sodnik)

Če »napadalec« izkoristi osebne značilnosti nasprotnika, se »besedni udarci« imenujejo »personals« (ang. prid. osebni)/personali/personalizmi.

Primer:

»Playback našigaš, zmer je smešno, / niti z bejbami na odru ne zgledaš resno. / ... / Sodeluješ z Alenko in ljudmi, kot je Oto. / A ne vidš osu, da jm delaš sramoto? / Mama slike prodaja, nj rajš tebe proda; / sj vrjetn bi te, ampak kdo hoče psa. / Sm šou na skret, sm pomislu na tebe, / na papir so besede padle same od sebe.« (Ali-En)

V tem tipu »udarcev« lahko pride do t. i. »dogovorjenih personalizmov«, kjer je »punch« prirejen. To se dogaja na »battlerskih« (ang. dvobojevalskih) turnirjih, ko morajo avtorji besedil nastopiti drug proti drugemu, čeprav so nekateri med njimi prijatelji. Ali avtor uporabi dogovorjeno ali spontano obliko »personalizmov« (ang. napadi na osebni nivoju), je težko določiti. Razumevanje bistva je odvisno od poznavanja skritega, okoliščin dogajanja.

Deliveri

Tudi »deliveri« lahko razložimo na dva načina. »Deliveri« je pri slovenskih raperjih že kar kalkirana beseda, ki izhaja iz angleškega samostalnika »delivery« (ang. dostava, prenos). Pri tem govorimo o posredovanju besedila publiko. Za ulično poezijo je zelo pomemben, saj lahko s slabim prenosom besedila pride do prekinitve povezave med interpretom in poslušalci. Medsebojna povezava pa je pri ulični poeziji tista vez, ki združi dva različna človeka v skupno čustvovanje, kot so: jeza, strah, trpljenje, žalost ali

ljubezen. »Deliveri« je sestavljen iz besedila, glasu, »flowa« in nastopa. Gre torej za elemente na različnih ravneh posredovanja in sprejemanja, vse od zapisa, glasu in ritma, do telesne govorice (sem sodijo gestika, mimika, telesna drža, kretnje). Ker je večji del »deliverija« odvisen od glasovne podobe, menim, da ga upravičeno lahko uvrščamo med glasovne figure.

Po drugi razlagi je »deliveri« prehod iz uvodnega v osrednji del komada, v kitico ali »part« (ang. del). Če je ta prehod izpeljan kreativno, rečemo, da je »deliveri« uspešen. Kadar »deliveri« razumemo na ta način, gre za ujemanje besedila, glasu in glasbene podlage. Ti elementi se povežejo na nove in inovativne načine, ki presenetijo. Klasično izpeljan »deliveri« je, če izgovori raper zvočnik, ki stoji na začetku besede, točno ob udarcu bobna, ko je hkrati izveden tudi akord basovskega instrumenta – tradicionalno se pri glasbenih podlagah ulične poezije uporabljajo klaviature.

Shema stilističnih sredstev v ulični poeziji

RIMA	Gledam kralje ulice ležat na <i>cesti</i> , nosjo v seb spoštване, tega čutt ni med <i>mesti</i> .
MULTIJI	Ker sem <i>prijazn</i> , mi pravte, da sm <i>blazn</i> , za <i>kazn</i> se plazm, <i>razn</i> k`me date od misli <i>narazn</i> .
METAFORE (METE/METZ/ METS)	Srce je ritm mašina, usta megafon, žile so kabli, lajf mešalka, misli gramofon.
SIMILES (PRIMERE ALI KOMPARACIJE)	<i>Ujet v času kot prah antikvariata</i> , za sanjski svet je <i>pesem kot zelena karta</i> .
PUNCHI (UDARCI)	»Vozm automatic flow, ti ga peleš na pedalak« (Locky, <i>Hip-Hop</i>)
WORDPLAYI	<i>Modri</i> učitelj pod <i>modrim</i> nebom leži, ne uči več teorije, beži pred <i>modrimi</i> možmi.
FLOW ²¹	/
REFREN	»Zakaj bi ženska rada, tisto česar nima, sedi v sobi, kadi, v solzah dela srčke z dima; vsak večer prelista, vse njegove pesmi, v tišini tko poslušā, kaj povedu ji bo pesnik.« (Locky, <i>Ni</i>)
FILER	»[L]e ^g a, limam rizle, /.../ cene rastejo, <i>le^ga</i> , plače so pa iste. /.../ [P]a dej poglej zdej, če dilaš, mej kej / od tega, <i>le^ga</i> , ne pa, da se skrivaš ko je pay day.« (Ghet v Mrigo & Ghet 5)
DELIVERI	/

Primerjalna shema stilističnih sredstev

POEZIJA	ULIČNA POEZIJA
RIMA ALI POLNI ZVOČNI STIK	RIMA
moška, ženska, tekoča rima	enojna, dvojna, trojna rima
/	MULTIJI
METAFORA ALI PRENOS	METAFORE (METE/METZ/METS)
PRIMERA ALI KOMPARACIJA	SIMILES (PRIMERE ALI KOMPARACIJE)
/	PUNCHI (UDARCI)
BESEDNA IGRA ALI PARANOMAZIJA	WORDPLAYI
METRUM	FLOW
REFREN ALI PRIPEV	REFREN
MAŠILA	FILER
/	DELIVERI

OPOMBE

¹ Znotraj hip-hop kulture obstaja subkultura, imenovana rap. Gre za angleško kratico, ki pomeni ritem in poezija (»rhythm and poetry«). Ker so izvor, in tudi nadaljnji razvoj, rap glasbe mestne ulice, se je zanjo v anglosaškem svetu razvila oznaka »street poetry«, kar prevajam kot »ulična poezija«.

² Pod besedno zvezo »tradicionalna poezija« razumem poezijo, ki sledi metričnim shemam.

³ V članku so nekatera poimenovanja zapisana v angleškem jeziku, saj ulična poezija izvira iz angleško govorečega sveta. Angleški termini so med mladimi tako poznani, da jih ne prevajajo oz. uporabljajo kalke.

⁴ Ko se besedilo uglasbi, se posamezni zlogi izgovorijo v istem trenutku, kot udari boben. Ker ta nastopa v tipičnem štiričetrtinskem taktu/baru, en bar v podlagi je enak enemu verzu v besedilu, spominja na metrum.

⁵ Posebna podtipa zaporedne rime sta parna zaporedna rima (aa-bb) in pretrgana rima (a-b-c-b).

⁶ Posebna podtipa prestopne rime sta verižna rima (a-b-a-b-a-b-a-b) in povratna rima (a-b-c-a-b-c).

⁷ Edwards navaja, da avtor ulične poezije lahko uporabi dve vrsti asonance: »vowel sound rhyme« (ang. samoglasniška rima) ali »bending words« (angl. prepletanje besed). (84–85) Drugače povedano, ulični pesnik lahko uporabi čisto ali pravo asonanco (ujemanje vokalov in njihove dolžine ter širine) in nečisto ali nepravo asonanco. Slednja nastane z uporabo besed, ki vsebujejo podobne, ne enakih (!) vokalov. Ulični pesniki pri interpretaciji take besede izgovorijo na način, da vokali zvenijo podobno (gre za spremembo v naglašenosti/nenaglašenosti vokala, kvantitete in kvalitete). Primer iz angleščine: »arms / Mom`s« (Edwards 85)

⁸ Tudi v razpravah o tradicionalni poeziji se obravnava problematičnost glagolskih rim. Tako verzologi pišejo: »V slovenščini in mnogih drugih jezikov se glagolske končnice po-

gosto medsebojno ujemajo, zato so glagolske rime znamenje pomanjkanja občutka za pesniški jezik.« (Novak, *Zgodovina* 28), »Med vsemi besednimi družinami je zaradi sovpadanja končnic glagole v slovensščini najlaže rimati, rime, ki so prelahke, pa so pomensko – in torej tudi zvočno – revne.« (Novak, *Kosovel* 10) in »v nekaterih obdobjih so glagolske rime (ločili : združili) sprejemljive, v drugih manj« (Sonjkin 124).

⁹ Angl. car [kar]; sln. avto.

¹⁰ Kadar avtor verzov ni naveden, je to avtor tega članka.

¹¹ Poimenovanja različnih tipov multijev (večkratnih rim) so ustvarjena po analogiji z imeni za figure ponavljanja.

¹² Ta se pojavlja v poljubnih zaporedno nizajočih se realizacijah.

¹³ Kot primer navajam naslednji verz: »Prst je v šivanki, ko delo dela tkalko.«

¹⁴ Na tem mestu gre opozoriti na rabo izraza »prisposodba« tako za metaforo (Gantarjev prevod Aristotelove Poetike) kot tudi za primero ali komparacijo (Ocvirk).

¹⁵ Pri tem se sklicujem na pred tem omenjeno Ocvirkovo definicijo.

¹⁶ Tradicionalna poezija se nagiba k večpomenskosti, zato je neredko tudi motivno območje primerjalne besede precej odmaknjeno od motivnega območja primerjane besede, česar pa pri ulični poeziji večinoma ne moremo trditi. Razlog je v različnem namenu teh dveh tipov poezije. Medtem ko je namen prve notranje bogatiti in plemeniti duha, je namen druge afektiven (trenuten in močno čustveno obarvan) prenos informacij na poslušalca.

¹⁷ Najprej se je potrebno zavedati, da v okviru ulične poezije govorimo o dveh vrstah ritma: primarnem, to je ritmu zapisane besede, in sekundarnem, ki je ritmu govorne besede. Pri izvajanju ulične poezije se sicer pojavlja menjavanje naglašanih in nenaglašanih zlogov, kar je tudi primarna lastnost govorne besede, vendar to menjavanje ni enakomerno, kakor to velja za metrum. Zaradi podobnih, a ne enakih, intervalov flow spominja na metrum, a ga ne dosega. Vzrok lahko najdemo v spremembi hitrosti interpretiranja, kar je posledica preskopi ali prenasičenih verzov, in v rabi neenakomerno naglašanih besed.

¹⁸ Pravilo velja za primer, ko avtor (tvorec) namerno krši ritmični sistem glasbene spremljave in ta kršitev ne predstavlja osamljene pojavitve, saj bi šlo v tem primeru za napako.

¹⁹ Anomalija se kaže v nenadni spremembi ritma. Nanj lahko vpliva večje ali manjše število besed v verzu, zategovanje (daljšanje dolžine) vokalov, menjava naglasnih pozicij in dodatno poudarjanje vokalov v besedah.

²⁰ »Nujno reposlušanje« je učinek, ki ga sproži zvok, ki vpliva na miselne receptorje v možganih. Glasba na ta način postane »možganski fix (angl. mamilo)«, ki v poslušalcu vzbudi željo po ponovnem poslušanju.

²¹ Flow in deliveri uvrščam med stilistična sredstva, ker sta na meji med literarnim in zvočnim medijem. Pri izvajanju/odrski interpretaciji se literarni medij teatralizira, a je temeljni predmet še vedno literarno besedilo, od katerega sta med drugim odvisna tako flow kot tudi deliveri. Lahko bi ju poimenoval tudi performativni figuri.

VIRI IN LITERATURA

Alen feat Zlatko & BMD. »Prva runda.« 2012.

Ali-En. »Plestenjak.« *Leva scena* (audio kaset). Ljubljana: Mačji disk, 1994.

Bradley, Adam. *Book of Rhymes; The Poetics of Hip Hop*. USA: BasicCivitas, 2009.

Cankar, Ivan. »Vzduh opójen težák«. *Erotika [elektronska izdaja]*. Omnibus, 2001.

Dr. Linguist. »Decapitator diss.« 2006.

Edwards, Paul. *How to rap : the art and science of the hip-hop MC*. Chicago: Chicago Review Press, 2009.

Ghet. »Z bloka snajper.« *Ghetbangerap (mixtape)*. Velenje, 2012.

- Kmecl, Matjaž. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, Založba Borec, 1977.
- Locky. »Hip-Hop diva.« 2009.
- Locky. »Ni več placa za poete.« 2010.
- Locky feat Svenson. »Komedijska del Arte.« 2011.
- Mirko. »Mikrofon tehnik.« *Borec v meni*. Novo mesto: Samozaložba, 2011.
- Mrigo & Ghet. »Poveljenju.« *Mrigox 'n' Ghet bitz*. Velenje: Samozaložba, 2011.
- Murn, Josip. »Pomladanska slutnja.« *Pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.
- Novak, Boris A. *Oblike sveta*. Ljubljana: Založba Mladika, 1991.
- Novak, Boris A. »Zgodovina rime in njena kriza v sodobni poeziji.« *Primerjalna književnost* 33.3 (2010): 27–53.
- Novak, Boris A. »Kosovel, velik pesnik in slab verzifikator.« *Primerjalna književnost* 28. Posebna številka (2005): 7–17.
- Ocvirk, Anton. *Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva*. Ljubljana: DZS, 1981. (Literarni leksikon 11).
- Pate, Alexs. *In the Heart of the Beat; the poetry of rap*. USA: The Scarecrow Press, Inc., 2010.
- Prešeren, France. »Sonetni venec: Obdajale so utrjene jih skale.« *Pesnitve in pisma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.
- Prešeren, France. »Sonetni venec: Vihárjev jeznih mrzle domačije.« *Pesnitve in pisma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.
- Rock, Chris. »Stand Up; Defending rap music.« [video] Never Scared. HBO, 2004.
- Sodnik. »Doup diss final.« 2006.
- Sonjkin, Viktor. »Kettejev sonetizem.« *Jezik in slovnost* 41.3 (1995-96): 119–128.

The Stylistics of Street Poetry

Keywords: street poetry / rap / stylistic elements / rhyme / rhythm / puns

This article focuses on stylistic elements and their occurrence in traditional and street poetry. Over the years, street poetry has shaped its own Slovenian terminological system, in which some stylistic elements are the same as in traditional poetry (*refren* ‘refrain’, *metafora* ‘metaphor’), whereas others are the same, but bear a different name (*besedna igra* vs. *wordplayi* ‘wordplay’; *primera* vs. *similes* ‘simile’; *moška, ženska, tekoča rima* vs. *enojna, dvojna, trojna rima* ‘masculine, feminine, and dactylic rhyme’; *mašila* vs. *filer* ‘filler’), are similar in both types of poetry (*metrum* vs. *flow* ‘meter’), or are only typical of traditional poetry (*carmina figurata*) or street poetry (*filer* ‘filler’, *deliveri* ‘deliveries’, *flow*, *punch*, *multiji* ‘multis’). It has been established that in street poetry the majority of stylistic elements are simpler than in traditional poetry. Rhyme in street poetry is traditionally consecutive or folk-like and assonance hardly exists at all. It all seems that tradition continues in this regard. To make things easier to understand, two tables are added at the end of the article; the first one shows the stylistic figures used

in street poetry, and the second one compares the stylistic elements of traditional and street poetry. This is followed by the conclusion that, despite its “primitive” nature, street poetry is part of poetry in the broader sense. However, it cannot be placed at the same level as traditional poetry, just as this is not possible, for instance, for pornographic poetry, bathroom poetry, or marketing poetry.

Februar 2014